

УЧЕНИЧЕСКИТЕ КООПЕРАЦИИ В БЪЛГАРИЯ (1899-1944)

Александър Мирков

Кооперацията като стопанска и обществена организация възниква в средата на XIX в. в Англия. До края на столетието кооперативната идея се разпространява из цяла Европа и САЩ. В отделните страни кооперативното движение се проявява със собствена национална и социална специфика, съобразно степента на икономическото развитие, влиянието на различните обществени слоеве и усилията на политическите партии за реализиране на своите програмни цели.

В България историческите и социално-икономическите предпоставки за създаването на кооперациите се формират по-късно. Първите кооперативни дружества се основават в Софийско, Русенско, Силистренско и Новозагорско през последното десетилетие на XIX в. Те се изграждат първоначално в селата, а впоследствие и в градовете. Главната особеност на българското кооперативно движение е, че първостепенно място заема селската кредитна кооперация вместо потребителната. Това своеобразие е предизвикано от аграрния характер на българското общество и от бедственото положение на селското население по това време.

Заедно със зараждането на трите основни кооперативни форми – производителна, потребителна и кредитна, кооператизмът постепенно се разпространява и сред учащата се младеж. Появата на ученическите кооперации е резултат от въздействието на два самостоятелни, но еднакво важни фактора. Първият от тях е интензивността на българското кооперативно движение. През десетилетието, предхождащо Балканската война, е регистриран значителен ръст на кооперативните дружества. По данни на известния икономист Кирил Попов през 1900 г. в страната функционират едва седем сдружения, а до края на 1910 г. се основават 931 (Попов 1916, 408). Вторият фактор е материалното положение на учениците в средните училища. Много от техните семейства не разполагат с необходимите финансови средства, за да покрият най-належащите им разходи. А това несъмнено ги подтиква към идеята за създаването на ученически кооперации.

Обикновено историците на кооперативното движение поставят като начало на ученическите кооперативни прояви в България дружеството „Солидарност“ в Свищов, но още преди това е направен опит за основаването

на подобно сдружение в габровската Априловска гимназия. Ето защо е по-уместно хрониката на ученическите кооперации да започне от края на XIX в.

В началото на учебната 1899/1900 г. 10-15 ентузиазирани ученици от горните класове на Габровската гимназия подемат инициативата за организирането на ученическа гостилница. За осъществяването на тези намерения те наемат здание срещу месечен наем от 30 лева. Основната задача на гостилницата е да осигури по-евтина храна на учениците, но трудно може да се възприеме като кооперативно дружество. Има по-скоро характер на взаимоспомагателно сдружение. Основание за подобна констатация ни дава нейната организация и функциониране. Гостилницата е без устав, няма управителни тела, които да ръководят и контролират дейността ѝ. Изработен е само правилник за вътрешния ред, одобрен от дирекцията на гимназията. В него са регламентирани взаимоотношенията между членовете на гостилницата. Всеки месец учениците избират касиер, който води сметките. Периодично се възлага на две групи ученици да отговарят за набавянето на хранителни продукти. Имуществото на гостилницата е твърде оскъдно и се състои предимно от кухненски съдове и прибори за готвене и хранене. Броят на учениците, които се хранят в нея, достига 60 души.

Реалните шансове за трайното съществуване на ученическото дружество се оказват далеч от екстаза на първоначалното въодушевление сред габровските ученици. Въпреки тяхната амбиция през февруари 1900 г. гостилницата прекратява своята работа (Кабакчиев 1925, 112-113). Причините за неуспешния ѝ край са негативното отношение на гостилничарите в града, слабата подкрепа от страна на учителите и все още ниската кооперативна подготовка на учениците.

Най-голямата изява на ученическото кооперативно движение безспорно е образуването и дейността на потребителната кооперация „Солидарност“ при Държавната търговска гимназия в град Свищов. Дружеството възниква като спонтанна реакция срещу мошеничеството на местните гостилничари. Те увеличават цените на ястията, а същевременно намаляват техния грамаж. Това принуждава учениците от търговската гимназия солидарно да ги бойкотират. Свикват се няколко събрания в местността „Разсадника“ край града, на които единодушно се приема решение да се открие ученическа кооперативна гостилница. В първите дни на септември 1902 г. ученическа делегация съобщава това намерение на директора на гимназията. Училищното ръководство дава съгласието си за основаването на кооперативна гостилница, което по думите на един очевидец предизвиква „неописуем възторг у инициаторите и

всички бъдещи кооператори“.

Учредители на дружеството са 44 ученици, които внасят по 20 лева за закупуването на прибори и продукти, наемане на помещение и др. Те провеждат общо събрание, което избира управителен съвет и контролна комисия. Изработен е писан устав на кооперацията, впоследствие изменян и допълван няколко пъти (Гиргинов 1934, 25 и сл.). Той изяснява характера и насоките на практическата дейност на кооперацията. Нейната цел е да доставя евтина и екологично чиста храна на членовете си, да подпомага по-бедните ученици, да развива другарски чувства между членовете си. Средствата на „Солидарност“ се набират от месечните членски вноски, от допълнителните порции и волни пожертвувания. Изразходват се изключително за доставяне на необходимите хранителни продукти и за покриване на битовите разходи. Показателно е, че не се предвижда реализирането на печалба от търговската дейност и разпределянето ѝ между кооперативните членове.

„Солидарност“ се изгражда върху общодемократични начала. В нея имат право да членуват всички ученици от търговската гимназия. На практика обаче се включват предимно материално затруднени ученици. Специална глава от устава определя правата и задълженията на кооператорите. Всеки член на дружеството може да участва в ръководството, организацията и дейността на кооперацията. Той е избирател и избираем, разрешава му се да преглежда кооперативните сметки и книжа в присъствието на лицето, което ги води. Гарантирано е правото на членовете да се изказват свободно на кооперативните събрания, да отправят запитвания и оплаквания към управителния съвет, контролната комисия и общото събрание. Предвижда се възможността всеки ученик-кооператор да изисква свикването на извънредно събрание на гостилницата за разглеждането на важни и актуални въпроси. Затова е необходимо да се пусне подписка, подкрепена от една трета от дружествените членове. Необходимостта от осигуряване на безпристрастно обсъждане и решаване на поставените проблеми обуславя решението да се избира председател на всяко кооперативно събрание.

Заедно с гореизложените права пред членовете на „Солидарност“ се поставят и редица задължения. От тях се изисква да дежурят в кооперативната гостилница в определен по списък ред, да внасят навреме месечната си вноска за храна, да присъстват на кооперативните събрания, да се подчиняват на разпорежданията на кооперативното ръководство и др. Това трябва да гарантира образецов порядък в кооперацията и нейното успешно развитие.

Особено внимание в устава се отделя на общото събрание като най-

висша инстанция и ръководен орган на кооперативното дружество. Бъдещите гостилници от своя страна свикват ежемесечно свои редовни събрания. Те обсъждат и вземат решения по въпроси, свързани с дейността на управителния съвет и контролната комисия, разглеждат постъпили в събранието оплаквания от кооперативни членове, коментират различни предложения за подобряване на организацията и функциите на дружеството. Допуска се свикването на извънредни събрания по решение на контролната комисия, когато се констатира нарушения на устава или злоупотреби.

Между общите събрания кооперацията се управлява от върховна контролна комисия, в която влизат контролните комисии на отделните гостилници. Върховната контролна комисия има значителни прерогативи. Тя следи за спазването на кооперативния устав и решенията на общите събрания, разрешава възникнали спорове между гостилниците или между техните членове, свиква общите събрания и извършва ревизии на всяка гостилница.

Демократизмът на „Солидарност“ се изразява и в избора на длъжностните лица в кооперацията. С изключение на готвачите и прислугата те се заемат само от ученици. Освен това всички колективни кооперативни органи се задължават да представят всеки месец пълни отчети за своята дейност (Горанов 1966, 113 и сл).

Видимо е, че ученическата кооперация „Солидарност“ разполага с прецизна и сполучливо изградена организационна структура. А това до голяма степен обезпечава нейните значителни успехи и дълготрайно съществуване.

Свищовското ученическо дружество започва своята работа на 27 септември 1902 г., когато за първи път на учениците е сервирана храна. Отначало в гостилницата се хранят около 50 ученика, но постепенно желаещите да станат членове на кооперативното сдружение нарастват. Ето защо скоро се открива втора гостилница. През 1915 г. в „Солидарност“ функционират пет заведения за хранене, а през 20-те и 30-те години на миналия век кооперацията поддържа постоянно четири гостилници. Заедно с това бързо нараства и броят на нейните членове. Докато през 1902 г. в кооперацията членуват 94 ученика, то през 1930 г. те са вече 572. Така тя обединява в своите редове почти всички ученици, чиито родители живеят далеч от Свищов. Разраства се и оборотът на дружеството. През 1909 г. той е 25 000 лева, през 1915 г. – 100 000 лева, а през 1934 г. достига близо 220 000 лева. Приведените данни са показател за непрекъснато разширяващата се дейност на „Солидарност“.

Най-важният проблем, който възниква пред ученическото сдружение, е осигуряването на обширно кооперативно помещение, в което да се съберат

всички гостилници. Решаването на този въпрос би довело до значителни икономии от разходите по наемите и намаляването на персонала. Така у учениците-кооператори се ражда идеята за построяването на собствен кооперативен дом. Създава се специален фонд за набиране на средства. Сумите в него постъпват от дарения на частни лица, от глоби за нарушаване на вътрешния кооперативен ред, от извънреден ученически труд и пр. През учебната 1911/1912 г. учителският съвет при гимназията поставя пред Министерството на народното просвещение (МНП) искането да се отпусне държавна помощ в размер на 30 000 лева за изграждането на кооперативна сграда. Просветното ведомство го отхвърля. Едва през 1939 г. със събраните във фонда пари, с отпуснатата от ефорията при гимназията помощ и със заем от Свищовската популярна банка в центъра на града е построено масивно здание на кооперация „Солидарност“. То разполага с два големи салона за хранене на учениците, модерни кухни и удобни складове, магазини и три апартамента (Горанов 1966, 121-122). Събдва се десетилетната мечта на поколения ученици-кооператори.

Свищовското дружество осигурява на своите членове значителни материални изгоди. Гостилниците предлагат евтина и доброкачествена храна и по този начин регулират цените в бранша. Така например месечният абонамент в частните гостилници в Свищов през 1908-1909 г. е 30-40 лева, а членската вноска в ученическата кооперация е 16 лева. Това принуждава гостилничарите в града да поддържат по умерени цени в своите заведения (Шишков 1925, 35).

Кооперацията подпомага издръжката на бедни ученици чрез отпускането на безплатна храна и парични помощи за закупуване на учебници и заплащане на квартирни наеми.

Ако разгледаме цифровите показатели за близо половинвековната дейност на Свищовската ученическа кооперация, нейният успех в материалната сфера е вън от всякакво съмнение. Но ако преценяваме стойността ѝ в поцялостен план, следва да изтъкнем и нейната културно-просветна и учебно-възпитателна роля. Учениците-кооператори уреждат литературно-музикални вечери. Организируют се театрални представления за набиране на средства за различните фондове (Русенов 1960, 225). Дружеството има определена заслуга за извънучебната подготовка на бъдещите стопански и кооперативни дейци. Благодарение на добрата си организация и разностранно развитие предоставя на учениците широки възможности да практикуват придобитите теоретични знания. Култивира и развива у тях кооперативен дух и дисциплина, взаимопомощ и другарство, редица практически навици (Сюлемезов, Луцов et al. 1986,

199). Впоследствие те се превръщат в ревностни пропагандатори на кооперативизма и организатори на кооперативното движение в страната. За популярността и значимостта на Свищовската ученическа кооперация говори и следният факт. В издадената през 1930 г. от Обществото на народите книга под заглавие „Ученическите кооперации“ „Солидарност“ се посочва като една от най-добре организирани и със значима стопанска дейност ученически кооперации в Европа.

Влиянието на свищовското дружество е огромно за по-нататъшното развитие на ученическото кооперативно движение в България. То служи като образец за основаването на нови ученически кооперации, които използват неговия устав и опит. В ръководството на „Солидарност“ и в дирекцията на Свищовската търговска гимназия пристигат многобройни писма от цялата страна с молба за изпращане на екземпляри от устава на кооперацията, правилници за вътрешния ред на гостилниците и практически инструкции. Скоро примерът на учениците от Свищов е последван в други средни училища.

През 1904 г. се създава ученическа потребителна кооперация при средното педагогическо училище в Казанлък (Атанасов 1932, 363). Тя си поставя идентични задачи с тези на „Солидарност“ в Свищов и възприема организационната ѝ структура. За членове на кооперативната гостилница се приемат всички ученици от училището, които желаят да се хранят в нея, одобряват и спазват нейните разпоредби. Не разполагаме с достатъчно данни, за да възстановим развоя на казанлъшката ученическа кооперация. Поради неопитността и недостатъчната инициативност на управителните тела през 1909 г. тя преустановява своята работа. Започва да функционира отново през учебната 1925/1926 г. със съдействието на училищния съвет. Оттогава до закриването на средното педагогическо училище в Казанлък кооперацията заема важно място в изхранването и възпитанието на учениците (Юбилеен сборник 1935, 65).

През 1910 г. учениците от Априловската гимназия в Габрово възобновяват опитите си за организиране на кооперация. Тричленна комисия изработва проектоустав, който копира устава на „Солидарност“ и е съобразен със Закона за кооперативните сдружавания от 1907 т. След старателна предварителна подготовка през октомври е свикано учредително събрание. В присъствието на 40 ученика тържествено е обявено решението за основаване на ученическа кооперативна гостилница. Събранието приема устав, избира управителен и контролен съвет. Одобрена е средна месечна вноска за храна в размер на 16 лева. Първоначалните успехи на гостилниците гарантират нарастване на

членската ѝ маса. Тя наброява в своите редове около 100 ученика, които поради липсата на по-обширно помещение се хранят на две смени (Кънев 1969, 65). През следващите години кооперацията в Априловската гимназия преодолява редица трудности и перипетии в своята дейност и успява да се наложи като съществена училищна институция с полезни икономически, морални и социални резултати.

От есента на 1914 г. започва да работи ученическа кооперация „Съгласие“ при Държавната търговска гимназия в Пловдив. Тя също възниква под непосредственото влияние на свищовската ученическа кооперация. Наред с чисто стопанските си цели, „Съгласие“ се стреми да формира сред учениците принципите на другарство, задружност, спестовност и взаимопомощ, да ги запознае със законите и спецификата на пазарната икономика. Кооперативната гостилница се помещава в сутерена на гимназията и в нея през 20-те и 30-те години на ХХ в. членуват почти всички ученици, отдалечени от родните си места. През 1928 г. по инициатива на директора на училището към кооперацията се създава специален фонд „Постройка собствен дом“. Със събраните средства се предвижда изграждането на триетажна сграда със столова за хранене, салон за занимания и забави, кухня и спални помещения. За няколко години фондът достига крупната сума от 650 000 лева и това позволява в средата на 30-те години да започне осъществяване на проекта (Обрейков, Личев et al. 1937, 56-57).

След края на Първата световна война се засилва динамиката в българското кооперативно движение. Нови импулси се забелязват и сред ученическите кооперации. И ако в довоенния период те се основават предимно в средните учебни заведения, сега център на тези дружества стават основните училища.

В условията на следвоенната икономическа криза грижите на родители и учители за образованието и възпитанието на децата се затрудняват от настъпилите големи промени в стопанските и социалните условия. Това обуславя и засилващия се интерес към ученическите кооперации. Продължава учредяването на кооперативни гостилници при средните училища в София, Бургас, Враца и други градове. През 1919-1923 в Ломското педагогическо училище действа кооперативна гостилница на учениците вегетарианци. Ученическо дружество е образувано и в Учителския институт (тогава учителски курсове за прогимназиални учители) в Шумен.

Успоредно с ученическите гостилници през този период започват да възникват и други видове кооперативни сдружения сред учащата се младеж

– потребителни за доставка на учебници и учебни пособия, кооперативни болнични каси, спестовни каси и др. (Сюлемезов, Луцов et al. 1986, 425).

През 1921 г. в София се предприемат първите опити за организиране със съвместните усилия на учители и родители на учителско-родителски кооперации. Те се занимават предимно с уреждането на общи доставки на учебници и с откриването на кооперативни книжарници. От тях най-активна дейност развива дружеството в Трета прогимназия „Граф Игнатиев“. То осигурява на учениците учебни помагала, облекло, закуска и медицинска помощ (Минчев 1937, 6). Набира средствата си главно от дялове на кооператорите, от фондове и от печалби. Сдружението се състои от два вида членове – действителни (родителите) и спомагателни (учителите). Към края на 1923 г. в него членуват 185 родители с дялов капитал 14 753 лева. Дружеството открива книжарница и ученическа трапезария. Годишният му оборот е за над 200 000 лева. Положителният баланс от стопанската дейност стимулира ръководството да разшири диапазона на действие. Предвижда се създаването на работилница за производство на тетрадки и блокове за рисуване, уреждане на ученическа библиотека и читалня, организирането на зимни салони за технически занятия, на туристически излети и летни лагери (Статев 1924, 47-48). Похвални амбиции, осъществяването на които среща сериозни затруднения.

Успехът на учителско-родителската кооперация в Трета прогимназия намира отзвук и в други столични училища. Подобни дружества се основават при прогимназиите „Г. С. Раковски“ и „Тодор Минков“, в Първа и Втора девически гимназии. Тяхната дейност е аналогична с тази, на кооперацията в училище „Граф Игнатиев“ (Чукурлиев 1924, 43). Характерното тук е непосредственото участие на учениците в работата на книжарниците и сравнително ниските цени, на които се продават учебните пособия.

Под непосредственото влияние на „Солидарност“ през 1922 г. в Свищовската търговска гимназия се създава книжарска кооперация „Подем“. Тя се ръководи от преподаватели и разполага с добре обзаведена библиотека. Три години по-късно се основава и болнична кооперативна каса. В началото на учебната година учениците внасят еднократно сумата от 50 лева. Срещу нея те получават безплатни лекарства и улеснения при медицинската помощ. Болничната каса се грижи за спазването на хигиената в гимназията, кооперативните помещения и квартирите на учениците. В перспектива се разглежда възможността да се изпращат болели ученици в санаториуми и да се заплащат разходите при опериране на нейни членове (Попхристов 1935, 205 и сл).

През март 1925 г. се учредява учителско-родителската кооперация

„Зора“ в Ловеч. Нейната поява е продиктувана от необходимостта да се отстранят трудностите, които изпитват родители, учители и ученици при доставката на учебници и учебни пособия. Част от чистата печалба на дружеството се отделя за подпомагане на ученическите трапезарии и за организирането на детски летни лагери. Кооперацията действа в района на цялата Ловешка околия. В нея могат да членуват учители, родители, общински управления, кооперации и учителски сдружения (Кооперативно дело 1925, 36).

Развитието на ученическите кооперации засилва интереса на педагогически и кооперативни дейци към тях. Налага се убеждението за необходимостта от разширяване на кооперативното образование. Защишава се схващането, че по този начин учащата се младеж ще се запознае със същността и принципите на кооперацията и ще се подготви за бъдещата кооперативна дейност. Ето защо се правят предложения да се намалят учебните часове по някои предмети в основните училища и да се въведе нова учебна дисциплина „Кооперативно дело“. Заедно с това се препоръчва кооператизмът да продължи да се изучава във всички класове на реалните гимназии, педагогическите и земеделските училища, духовните семинарии. Крайната констатация е, че така училището ще подготви за кооперативното движение интелигентни и теоретично обучени специалисти (Данчев 1929, 528 и сл.). През 30-те години на ХХ в. за кратко време тази идея намира практическо изражение.

Това са ученическите кооперации, основани през 20-те години на ХХ в., за които разполагаме с информация. В повечето случаи те възникват спонтанно, но в определени моменти имат подкрепата и на държавните институции. Правителството на БЗНС възприема позитивно отношение към ученическите кооперативни дружества и официално ги санкционира. През 1921 г. Висшият учебен съвет при МНП решава те да се прибавят към списъка на сдруженията, позволени от правилника за прогимназиите (Минчев 1936, 32). Това дава допълнителен тласък за развитието на ученическите кооперации.

Успешните стопански операции на дружествата при общите доставки и продажби предизвикват неприязън сред търговското съсловие. Под натиска на книжарите-търговци Търговският съюз предприема остра кампания срещу ученическите кооперации. По негово искане през 1923 г. просветното ведомство възлага на софийския училищен инспектор Петър Чукурлиев да ревизира делата на учителско-родителската кооперация „Граф Игнатиев“. Въпреки положителните му отзиви за работата на дружеството, дадени на страниците на кооперативните издания, атаките на Търговския съюз продължават. Под силния натиск през април 1928 г. МНП издава окръжно, с което забранява дейността на

ученическите кооперации (Коджабашева 1933, 73).

След кратък застой в началото на 30-те години кооперативните прояви сред ученическата младеж отново се възраждат. Появява се нова форма – кооперативните читални. Те се създават по инициатива на столичните клонове на Съюза на популярните банки със съдействието на училищните учителски съвети.

Първата ученическа кооперативна читалня се открива през януари 1933г. в началното училище „Георги Бенковски“. Подуенската популярна банка отпуска сумата от 1000 лева за закупуване на необходимите книги. Три месеца след това се основава сходно дружество при училище „Неофит Рилски“ в района на Лозенската популярна банка. През месец май същата година се образува ученическата кооперативна читалня „П. К. Яворов“, а през януари 1934 г. – „Христо Г. Данов“.

Четирите читални в София се ръководят от ученически настоятелства. Те се намират под прекия надзор на учителските съвети и на културно-просветния комитет при съответната популярна банка. Настоятелствата събират от учениците по един лев месечен членски внос и го внасят в спестовни влогове на името на ученическите кооперации. Специално разработен правилник урежда организацията им и начина на функциониране. Финансово читалните се осигуряват с помощи от популярните банки и от кооперативните влогове.

Ученическите кооперативни читални развиват активна дейност. През 1933-1934 г. в читалня „Г. Бенковски“ членуват 88 ученика, а две години покъсно – 130. Нейните приходи възлизат на 8640 лева. Тя разполага с над 900 книги и с почти всички детски списания, за чието закупуване се изразходват около 7500 лева. Цялото имущество на дружеството се оценява на повече от 20 000 лева. Добри, макар и не толкова мащабни резултати, регистрират и останалите ученически читални (Спасов 1936, 302 и сл.). Като цяло обаче те са с ограничени функции и изпълняват предимно обществено-просветни задачи.

Сравнително по-организиран характер придобива ученическото кооперативно движение след 1935 г. МНП разработва и налага типов устав за ученическите кооперации в основните училища, който да служи като ръководство при основаването им. Той може да се изменя съобразно конкретните условия и обстоятелства. С него се внася известен порядък и единство в ученическото кооперативно дело. До този момент, според събраните от министерството данни, в България съществуват 309 ученически сдружения, повечето от които са магазинчета за продажба на учебници и учебни помагала (Иванов 1938, 10).

Институционалната регламентация на ученическите кооперации стимулира бързото увеличаване на техния брой. Опростява се процедурата за откриването им. По искане на ученици, учители и родители, след изслушване на предварителна беседа върху кооператизма, се свиква учредително събрание. Учителският съвет приема протоколно решение да се образува училищна кооперация и определя учителя-ръководител. Препис от устава, заедно с протоколното решение, се изпраща за сведение на околийския училищен инспектор.

Повечето ученически кооперации се организират в селските основни училища. Често пъти те се изграждат по класове, при непосредствената помощ и контрол на класния наставник. Деловият капитал е обикновено 10 лева, а годишният им оборот е в рамките на 15–20 000 лева. В дружествата членуват всички ученици. Към тях се учредяват различни фондове – кооперативен и резервен, за бедни ученици, за библиотека и хигиена. Някои ученически кооперации издават и кооперативни вестничета, писани на ръка. Освен със стопански проблеми, те се ангажират и с други дейности: четене на реферати и беседи, обработване на училищните ниви и градини и т.н.

В подкрепа на ученическите кооперации се включва и започналото да излиза през 1934 г. детско списание „Росица“. На страниците му се въвежда постоянна рубрика „Училищен кооперативен живот“, в която се изнасят сведения за създаването и дейността на отделни кооперативни дружества. Вестник „Кооператор“ публикува поредица от статии на изтъкнати кооперативни теоретици, които настояват за масово организиране на ученически кооперации, като изтъкват тяхното важно значение за образованието и възпитанието на учениците.

В края на учебната 1936/1937 г. в страната действат 522 ученически кооперации с близо 45 000 членове. Кооперативните магазини извършват продажби за 9,4 милиона лева и реализират чиста печалба от 1,4 милиона лева (Патев 1937). През следващата учебна година броят на ученическите дружества нараства до 700. Оборътът и чистата им печалба се увеличават съответно на 12 милиона лева и 2 милиона лева. Най-многобройни са ученическите кооперации в Чирпанско, Пловдивско, Варненско и Ямболско. Само в училищата на Чирпанска околия действат 24 сдружения с 1700 членове (Росица, 1938, 14).

Избухването на Втората световна война дава отпечатък и върху ученическото кооперативно движение. Наличните документални източници не дават възможност да се проследи по-нататъшното му развитие. Кооперативните печатни издания престават да отпечатват материали на тази тема. По всичко

изглежда обаче, че в резултат на тежката икономическа и политическа криза, която обхваща България след 1941 г., една част от ученическите кооперативни дружества прекратяват дейността си, а друга показва съвсем слаби проявявания на съществуване.

През разглеждания исторически период ученическите кооперации са важна организационна форма за сдружаване на учащата се младеж. Първоначално те възникват по инициатива на учениците и в тях е застъпен принципът на самоуправлението. По-късно започват да се изграждат от училищните ръководства със съдействието на родители и кооперативни дейтели. Няма самостоятелен статут, намират се под надзора на МНП и могат да се възприемат по-скоро като училищни. Те се създават без план и система, действията им не са подчинени на една обща водеща идея, липсва ръководен център, който да координира тяхната работа.

Когато оценяваме смисъла, успехите и ефективността на ученическите кооперации, трябва да ги разглеждаме в две посоки. От една страна, те развиват предимно стопанска дейност и внасят практическа, и материална стойност в живота на учениците. От друга страна, обхващат, организират и канализират редица извънкласни училищни прояви и по този начин допринасят за възпитанието и личностното формиране на учениците. Може би за съвременните млади хора историята на ученическите кооперации в България да звучи като анахронизъм. Но все пак някои аспекти от тяхното развитие са адаптивни към нашето съвремие.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Атанасов 1932: Н. Атанасов. Една ученическа кооперация в миналото. Кооперативно дело, № 8, 1932.
- Гиргинов 1934: Ц. Гиргинов. Ученическите кооперативни гостилници в Свищов. СпСПБ Списание на Съюза на популярните банки, № 9, 1934.
- Горанов 1966: П. Горанов. Из историята на ученическото кооперативно движение. Ученическата потребителна кооперация „Солидарност“ в гр. Свищов. ИНМВелико Търново Известия на окръжния музей В. Търново, 1966, № 3, 1966 .
- Данчев 1929: И. Данчев. Кооперативното дело като учебен предмет в училище. – УМ Учителска мисъл, № 8, 1929.
- Иванов 1938: Й. Иванов. Ученическите кооперации. Кооперативен подем, № 1-2, 1938.
- Кабакчиев 1925: Д. Кабакчиев. За ученическата кооперативна гостилница в Габрово. - В: Юбилеен сборник по отпразнуваме 50-годишнината от 1-ви випуск на Габровската „Априловска“ гимназия. Габрово. 1925.
- Коджабашева 1933: М. Коджабашева. Един метод на новото възпитание – училищните кооперации. С. 1933.
- Кооперативно дело, № 5, 1925.
- Кънев 1969: Н. Кънев. Ученическата кооперативна гостилница в Габрово. Народна кооперация, 1969, № 2, 1969.
- Минчев 1936: Г. Минчев. Същност и значение на ученическите кооперации. Кооперативно дело, 1936, № 1, 1936.
- Минчев 1937: Г. Минчев. Ученическите кооперации. С. 1937.
- Обрейков, Личев, Данов, Гевгалов 1937 Ст. Обрейков, Л. Личев, М. Данов, Ст. Гевгалов. Юбилеен сборник по случай 25-годишнината на търговската гимназия при Пловдивската търговско-индустриална камара. П. 1937.
- Патев 1937: С. Патев. За училищните кооперации. Кооператор, № 41, 1937.
- Попов 1916: К. Попов. Стопанска България. С. 1916.
- Попхристов 1935: Г. Попхристов (ред.). Юбилеен сборник на Свищовската държавна търговска гимназия, Димитър х. Василев“. 1884-1934. Свищов. 1935.
- Росица, 1938, № 1.
- Русенов 1960: М. Русенов. Свищов и икономическото образование у нас. - В 75 години огнище на икономическа просвета. Юбилеен сборник 1884-1959 г. Свищов. 1960.
- Спасов 1936: А. Спасов. Ученическите кооперации и кооперативната просвета сред децата. СпСПБ Списание на Съюза на популярните банки, № 7, 1936.

Статев 1924: С. Статев. Училищна родителска кооперация при III народна прогимназия „Граф Игнагиев“. Кооперативно дело, № 5, 1924.

Сюлемезов, Луцов, Минков, Радковски, Симеонов, Михов, Цанев, Милушев, Данчев 1986: Ст. Сюлемезов, Ив. Луцов, М. Минков, П. Радковски, П. Симеонов, М. Михов, П. Цанев, Ю. Милушев, Ив. Данчев. История на кооперативното движение в България, т. I. С. 1986.

Чукурлиев 1924: П. Чукурлиев. Първи кооперативни опити в училище. Кооперативно дело, № 3, 1924.

Шишков 1925: Ив. Шишков. Ученическата кооперативна гостилница „Солидарност“ в гр. Свищов. Кооперативно дело, № 7-8, 1925.

Юбилеен сборник 1935: Юбилеен сборник за 50-годишния живот и дейност на казанлъшкото държавно педагогическо и образцово училище „Св. св. Кирил и Методий“ 1883-1933. Казанлък.

УЧЕНИЧЕСКИТЕ КООПЕРАЦИИ В БЪЛГАРИЯ (1899-1944)

Александър Мирков

РЕЗЮМЕ

В края на XIX и началото на XX в. в България възникват първите кооперативни дружества. Скоро кооперативната идея намира свои привърженици и сред учащата се младеж. През следващите десетилетия спонтанно се образуват множество ученически кооперации с разнородна дейност. Те получават институционална регламентация и се превръщат във важна организационна форма за сдружаване на младото поколение в страната. Статията е посветена на тази малко позната страница от историята на родното образование.

КЛЮЧОВИ ДУМИ

кооперативизъм, кооперативно движение, дружество, ученическа кооперация, ученици, училища, гостилници

АВТОР

*Александър Мирков
РИМ - София
гр. София, пл. Бански № 1
aleksandyr_mirkov@abv.bg*

SCHOOL COOPERATIVE FELLOWSHIPS IN BULGARIA (1899-1944)

Alexander Mirkov

RESUME

In the end of 19th and in the beginning of 20th century in Bulgaria arose the first cooperative fellowships. Soon the cooperative ideas finds supporters among school youth. Over the next decades spontaneously many buildings with diverse activities were formed. TThey received institutional regulations and became an important organizational form of association of the younger generation in the country. The article is devoted to this little-known page in the history of native education.

KEYWORDS

cooperative; cooperatives movement, fellowship, students cooperatives, students, schools, eating-houses

AUTHOR

*Alexander Mirkov
Regional Historical Museum - Sofia
1, Banski square, 1000 Sofia, Bulgaria
aleksandyr_mirkov@abv.bg*